

'כותרת היום' ל'תמונת היום' - על מבעים מטא-טקסטמיים במציאות מדומה*

אפרת שטיין

1. מבוא

הבוחר בקישור תמונת היום באתר האינטרנט "וואלה" מגיע לתמונה מצולמת המלווה בכותרת, בכיתוב קצר ובפורום המוחלפים מדי יום. הפורום שהיא מושא המחקר, פתוח לכל גולש היודע עברית, ואוצר בתוכו את תגובותיהם של כלל המשתתפים. תגובות אלה מוקדשות למתן כותרות פואטיות¹ לתמונה לשם המשחק והשעשוע, לדיון בכותרות, לדיון בתמונה ובכיתוב שמתחתיה ואף לשיחות בעלמא². כל אחת מן התגובות בפורום ממוספרת, ומורכבת משל ושה חלקים אפשריים: נושא, תוכן ומוען. לדוגמה:

36. עוד כותרות:

"מי שעומד מלפני ומצדדי...."

"רואה 6/6"

"יחי ההבדל הקטן"

08/11/03 15:46 ליאה

35. לכולם !!!!!!!

08/11/03 15:45 מיקה

34. "למראית עין" (ל"ת)

08/11/0 15:15 ג'סיקה

הנושא 'מתפקד כפתיח לתגובה עצמה; מילותיו צבועות ומודגשות בקו תחתיה הופכן לקישור ל'תוכן'; ה'תוכן' הוא פירוט והרחבה של הנושא; ו'המוען' מציין את שם הכותב כפי שזה בחר לכנות את עצמו, את התאריך שבו נשלחה תגובתו ואת שעתה. בפועל המשתתפים משתמשים בדרך כלל בשני חלקים בלבד, ב'נושא' וב'מוען'. התגובה מוצגת אפוא לרוב בנושא. היעדר תוכן מצוין בסוף יחידת הנושא באמצעות ראשי התיבות ל"ת (=ללא תוכן).

המחקר דן, כאמור, בלשון הפורום, אך לא בכל מבעיו. הדיון ניסוב רק על אותם מבעים לשוניים העוסקים בטקסט הזעיר³ מסוג של כותרת. אלה משרתים את הפונקציה המטא-לשונית של הלשון המתמקדת בלשון עצמה (יאקובסון, תשמ"ו: 143-144), ולכן אפשר לכתותם מבעים מטא-לשוניים. עם זאת, בעקבות ניר (תשנ"ד: 24) הקורא לכותרת טקסטמה, המבעים המטא-לשוניים הנידונים כאן, יכוננו מבעים מטא-טקסטמיים⁴. דיוננו מקיף את ההיגדים המטא-טקסטמיים שנמצאו ב-30 פורומים שהתנהלו בחודשים אוקטובר ונובמבר בשנת 2003.

למחקר הנוכחי שתי מטרות עיקריות: האחת היא לזהות, לאפיין ולמיין את ההיגדים המטא-טקסטמיים שבפורומים השונים על פי מודל פרגמטי-תקשורתי כלשהו. והמטרה האחרת היא לעמוד על משמעותם ותפקידם של ההיגדים האלה בשיח הנדון. מתוך כך יעלה בידינו גם לשפוך אור על טיב היחסים שבין מרכיבי המודל הפרגמטי.

2. המודל הפרגמטי לדיון

המודל הפרגמטי-תקשורתי המונח בבסיס המחקר הוא המודל של הבנת כוונות תקשורתיות של דסקל וויצמן (1987, 1991). על פיו, הדובר מפענח את משמעות המבע ואת משמעות הדובר בשיח נתון בעזרת שני סוגים עיקריים של ידע הקשרי: ידע הקשרי חוץ-לשוני הקשור בידע הדובר על העולם, וידע הקשרי מטא-לשוני הקשור בידע הדובר על הלשון. בכל אחד מסוגי הידע האלה ניתן להבחין בשלוש רמות של ידע: ידע כללי, ידע רדוד וידע ספציפי. המבעים המטא-טקסטמיים הנידונים כאן מדווחים⁵ על הידע ההקשרי המטא-לשוני על שלוש רמותיו⁶.

נדון להלן בשלוש הרמות של הידע המטא-לשוני, נגדין ונתחמן, נדגימן ונאפיין ונעמוד על פשר הופעתן בשיח הנדון. נפתח בידע המטא-לשוני הכללי, נעבור לידע המטא-לשוני הרדוד ונסיים בידע המטא-לשוני הספציפי.

2.1. הידע המטא-הלשוני הכללי

הידע המטא-לשוני הכללי מציין ידע כללי של הדובר על כללי התקשורת הבין-אישית התקינה (דסקל וויצמן, 1987: 39; וויצמן, תשס"ב: 38). כללים אלה מושתתים, בין היתר, על עקרון שיתוף הפעולה (Cooperative Principle) (גרייס, 1975), המתבטא בארבעה כללים: כלל הכמות (quantity); כלל האיכות (quality); כלל הקשר (relation); וכלל האופן (manner). שמירה על כללים אלה מבטיחה את קיומו של השיח, ואילו הפרה שלהם עלולה לחבל בו.

היגד מטא-טקסטמי כללי יהיה כל היגד הדין בכותרות בהקשר לאחד מארבעת הכללים האלה. ככזה הוא ימלא אחר שני תנאי-על: 1. הוא יכול פנייה מפורשת למשתתפים בשיח (כי הרי מדובר כאן בתקשורת בין-אישית); 2. הוא ידון או בשמירה על הכללים האלה או בהפרתם.

כלל הכמות מציין כי עליך לתרום את האינפורמציה הנדרשת בשיח. אין להרבות במידע מעבר לנדרש ואין להמעיט בו. בשיח סטנדרטי המידע קשור בדרך כלל בסוגיה כלשהי, ועל פיה אנו יכולים להעריך את היקף המידע הרצוי. לעומת זאת, בשיח הווירטואלי הנדון כאן, המשתתפים אינם צריכים להקיף סוגיה כלשהי מן הבחינה התוכנית. הם כן צריכים לתרום כותרות. זו האינפורמציה הנדרשת מהם. כלל הכמות עשוי אפוא להיבחן בשיח זה במונחים מדידים, ולציין שיש לתרום לשיח כמות כותרות רצויה. זו נאמדת במוצג בשלושים כותרות לפורום.

בין המשתתפים בשיח מתקיימת תחרות כותרות. מבין הכותרות המוצעות בכל פורום אחת מהן נבחרת ל'כותרת היום'. נדגיש כי אף שתחרות מנוגדת במהותה לשיתוף פעולה, נראה שבשיח תחרותי בכלל ובשיח זה בפרט המשתתפים מכירים באל מנט התחרותי, מקבלים אותו ומוכנים לשתף עמו פעולה⁷.

כדי להבטיח את קיומה של התחרות או כדי להעריך את הלגיטימיות שלה המשתתפים דנים לא פעם בכלל הכמות. הם עשויים לציין כי כלל הכמות נשמר, ולכן הליך השפיטה הוא לגיטימי. אך הם עשויים לציין גם כי כלל הכמות הופר, ולכן הליך השפיטה אינו לגיטימי. לדוגמה:

92. מוכר - יש מספיק כותרות כדי לבחור לא??

24/10/03 11:48 רותה

רותה, משתתפת קבועה בפורום, פונה במישרין לשופט הכותרות המכונה מוכר, ודנה בשמירה על כלל הכמות. לדעתה, כמות הכותרות בפורום מספיקה כדי לבצע את נוהל השפיטה.
ועוד דוגמה:

59. פתחתי בבוקר את התמונה, ורק 45 "הברקות"

בפתח [...] טריניטי, מרקו, מוכר, פסיכיהו וכולם ... נרדמתם
בשמירה??? ולאן נעלמה לנו
רותהההההה??? תחזרי לאלתר!!!!
18/11/03 06:31 מיקה

בהיגד זה הדוברת מיקה גם פונה למשתתפים אחרים, אך כאן נידונה הפרה של כלל הכמות ולא שמירה שלו. לדעתה, כמות הכותרות בפורום דלה, היא אינה מספיקה, ולכן היא מתריעה על כך. אין כאן אמנם התייחסות מפורשת להליך השפיטה, אך נראה שהליך זה ועצם הפעילות המשעשעת מנחים במידה רבה את הדרישה לכותרות.

כלל האיכות מציין כי על המשתתפים בשיח לתרום תרומה אמיתית. אין הם רשאים לומר משהו שקרי, ואין הם רשאים לומר דבר שאין לו ראיות מוצקות. בשיח התחרותי שבו עסקינן, תרומתו האמיתית של כל משתתף תתבטא במתן כותרת מקורית ובלעדית. אסור לה לכותרת להיות מועתקת. המבעים המטא-טקסטמיים הדנים בכלל האיכות הזה של זכויות יוצרים מופיעים בדרך כלל כשיש הפרה של הכלל הזה. לדוגמה:

36. מיקה חברה שלי... - תסתכלי קצת למטה... (תגובה 5)

23/10/03 21:37 קרקס בת

24. "אמי הגנרלית..." (ל"ת)

23/10/03 20:51 מיקה

5. "אימי הגנרלית" (ל"ת)

23/10/03 20:18 קרקס בת

מתייעוד התגובות בפורום נראה כי מיקה בתגובה 24 אימצה את כותרתה של קרקס בת "אמי הגנרלית" שהופיעה בתגובה 5. כלל האיכות של זכויות היוצרים הופר כאן, ולכן קרקס בת בתגובה 36 מסבה לכך את תשומת לבו של מיקה שהפרה את הכלל, וכותבת: מיקה חברה שלי... תסתכלי קצת למטה... (תגובה 5).

כלל האיכות עשוי להתבטא בסוג נוסף של היגדים מטא-טקסטמיים הדנים בטיב הקשר שבין הכותרות המוצעות לבין המציאות החוץ-לשונית המיוצגת בתמונה, דהיינו ברפרנס. אלה תומכים באותה דרישה איכותית שלא לומר דבר שאין לו ראיות מוצקות. היגדים אלה מדווחים במרבית המקרים על שמירת הכלל הזה, והם מופיעים בדרך כלל בתגובה השופטת כחלק מן הנימוק לבחירה ב'כותרת היום'. כמו כן, מופיעות בהם המילים 'תמונה' או 'תצלום'. לדוגמה:

136. כותרת היום+++

[...] ג'סיקה הפתיעה אותי במשחק המילים " (ר)טובים השניים" ולדעתי

זאת הכותרת הממצה

ביותר את התמונה⁸ [...]

05/11/03 21:15 מוכר הארטיקים בחוף

השופט מצייין כי כותרתה של ג'סיקה משקפת היטב את התמונה, היא הרפרנס המתאים, ולכן ראוייה להיבחר.

הכלל השלישי בעקרון שיתוף הפעולה הוא **כלל הקשר**. כלל זה תובע מן המשתתפים בשיח להיות רלוונטיים. עליהם לתרום בכל שלב של השיח את האינפורמציה הרלוונטית לאותו שלב. כך, בשלב התחרות עליהם לתרום כותרות; בסיומה של התחרות יש להכריז על הכותרת הנבחרת וכדומה. בדרך כלל המשתתפים מתייחסים לכלל זה כשיש הפרה שלו. לדוגמה:

127. לתשומת לבכם! כותרת אחרונה היתה בתחילת ה-90! (ל"ת)

28/10/03 20:26 תשארו בפקוס!!

בתגובה 127 אחד המשתתפים מצייין כי 30 התגובות האחרונות בפורום לא היו רלוונטיות, כי לא היו בהן כותרות. הוא מצייין למעשה כי כלל הקשר הופר, ודורש מן המשתתפים לשמור עליו.

הכלל הרביעי של שיתוף הפעולה הוא, כמוזכר לעיל, **כלל האופן**. זה תובע מן המשתתפים בשיח להתבטא בצורה בהירה. עליהם להימנע מכותרות מעורפלות, ולתרום כותרות קצרות ותמציתיות. ההיגדים המתייחסים לכלל זה אינם רבים, אך גם בהם אפשר למצוא דיון או בשמירה של הכלל או בהפרה שלו. לדוגמה:

60. "האוכל דג ביום דג ניצל מדג" ... הסבר בפנים... כנסו⁹

האוכל דג (פשוטו כמשמעו)

ביום דג (דג בגימטריה = 3+4=7=יום שבת)

ניצל מדג (ראשי תיבות של דין גיהנום)

23/11/03 17:57 טריניטי

72. טריניטי אהבתי את ההסבר המלומד (ל"ת)

23/11/03 20:23 למישהו יש אקמול?

התייחסותם של המשתתפים לפעולת הביאור של הכותרת (הסבר בפנים; ההסבר המלומד) היא התייחסות מטא-טקסטית כללית המציינת את השמירה על כלל האופן. לעומת זאת:

21. "משפט הליצנים"¹⁰

26/10/2003 14:17 מיקה

31. מיקה - לא הבנתי את כותרת 21 שלך. (ל"ת)

26/10/2003 14:27 מרקו

37. מרקו - הסברים הלילה בחצות בדיוק..... (ל"ת)

26/10/2003 14:35 מיקה

מרקו פונה למיקה בטענה שכותרתה אינה מובנת לו. לדידו, הייתה כאן הפרה של כלל האופן, והוא תובע הסבר. מיקה מצדה דוחה את מתן ההסבר לחצות. היא תשתף עמו פעולה אך מאוחר יותר. מקובל לראות בארבעת הכללים שנידונו עד כה את ביטוי של עקרון שיתוף

הפעולה. עם זאת, גרייס מציין (שם) כי ייתכנו כללים נוספים הפועלים בשיח, ותורמים לשיתוף הפעולה בין דובריו, כגון כללים חברתיים וכללים אסתטיים. נראה שבשיח תחרותי זה העוסק בפעילות לשונית של מתן כותרות, מעורב גם כלל האסתטיות. כלל זה מציין בשיח כי על המשתתפים לתרום כותרות יצירתיות, פיקנטיות וייחודיות. זהו תנאי צפוי בשיח תחרותי האמור להסתיים בבחירת הכותרת המוצלחת ביותר. לרוב, ההיגדים הדנים באיכותה האסתטית של כותרת נתונה מציינים כי הייתה שמירה של הכלל הזה. הם באים לידי ביטוי בדרך כלל בתגובה השופטת שזה אחד מתפקידיה: להעריך את טיבה האסתטי של הכותרת. בהיגדים האלה נעשה שימוש בולט בשמות תואר (יפה, חביב, מקסים, אדיר), בתוארי פועל (ביותר, הכי) ובמילות קריאה (יופי, סחתיין). לדוגמה:

37. “מפת הדרכים...”¹¹ (ל"ת)

11/11/03 16:44 רותה

55. רותה (37) - כותרת מגניבה!

11/11/03 17:53 פסיכיהו הנביא

פסיכיהו הנביא פונה לרותה, ומעריך במישרין את כותרתה ‘מפת הדרכים’ באמצעות שם התואר ‘מגניבה’.

נמצאו גם היגדים הדנים בהפרה של כלל האסתטיות או בחשש מפני הפרה שלו. לדוגמה:

29. ליאה - הכותרות שלך ילדותיות ועל הפנים...

17/11/03 17:31 דן

לדעתו של דן, כותרותיה של ליאה אינן ממלאות אחר כלל האסתטיות: הן ילדותיות ועל הפנים. ועוד דוגמה:

27. [...] אם אפשר היה לראות יותר מ-32

תמונות אחורה - היינו לוקחים משם את כל הכותרות... כבר היו לנו שני היפים...¹²

02/11/03 15:01 מיקה

30. מיקה - אבל אז מה יעלה בגורלה של היצירתיות?

02/11/03 15:17 מרקו

מיקה הייתה רוצה לאמץ את הכותרות שניתנו בפורום אחר לפורום זה כי הן הולמות גם את התמונה הנוכחית. מרקו בתגובה מתריע על כך, וסובר שאם יילקחו הכותרות מפורום אחר, כלל האסתטיות התובע יצירתיות יופר. לפנינו היגד מטא-טקסטמי כללי הן בחשש מפני הפרה של כלל האסתטיות. לסיכום, הידע המטא-טקסטמי הכללי מורכב מהיגדים מטא-טקסטמיים הדנים בכללים המבטיחים את שיתוף הפעולה בשיח. הדוברים נזקקים לדיון בכללים האלה כשהם מופרים או להפך כשהם נשמרים. הדיון בהפרה צפוי, כי הוא מבטיח את המשכו וקיומו של השיח. אך מדוע נמצאו היגדים הדנים בשמירה על הכללים? נראה שהתשובה לשאלה זו נעוצה, בין היתר, באופיו ובמהותו של השיח. מכיוון שמדובר בשיח מסוג של משחק המערב בתוכו גם אלמנט תחרותי, יש מקום לעתים לדון בלגיטימיות של הליך השפיטה, באמיתותן של

הכותרות, בטיבן האסתטי ובמידת התאמתן למציאות החוץ-לשונית המוצגת בתמונה. ואכן, הדיון בשמירה על הכללים מופיע לרוב בתגובה השופטת הבוחרת בכותרת הנבחרת, ונדרשת לסוגיות רפלקטיביות מסוג של כמות, אסתטיות, קשר ואיכות. זאת ועוד, התערובת הקיימת בשיח של מתן כותרות לצד פעילויות אחרות, מעצבת את השימוש בכלל הקשר המסב את תשומת לבם של המשתתפים למטרתו העיקרית של הפורום: מתן כותרות לתמונה. כמו כן, האנונימיות המאפיינת את השיח הווירטואלי תורמת לדיון בכלל האופן. הדוברים אינם מכירים זה את זה, ידע העולם שלהם והידע הלשוני שלהם אינו בהכרח זהה, ולכן הם עשויים לעתים לתהות על מובנון ופירוץ של הכותרות המוצעות.

2.2 הידע המטא-לשוני הרדוד

הידע המטא-לשוני הרדוד מציין (דסקל וויצמן, 1987: 38) את מוסכמות ההבעה הלשונית בסיטואציה נתונה. לענייננו, מבע מטא-טקסטמי רדוד יהיה כל מבע הדין במסוכמות הלשוניות הנוגעות לכותרות, ומצופות בשיח הנדון. מוסכמות ההבעה האלה, כיאה למוסכמות, חוזרות ונשנות בפורומים השונים, והן משני סוגים עיקריים: 1. שימוש לשוני המציין במפורש כי לפנינו כותרות; 2. שימוש באמצעים אורתוגרפיים וטיפוגרפיים מסוימים המעיד כי לפנינו כותרות או תגובות השופטות את הכותרות.

1. לעתים המשתתפים משתמשים בפתיח לתגובה, ב'נושא', כדי לציין שבגוף התגובה, ב'תוכן', מוצגות כותרות. לשם כך הם משתמשים במגוון מבעים, כגון 'כותרות', 'תורם כותרת', 'הכותרות להיום', 'ובנימה אופטימית (פסימית) זו לכותרות', 'הכותרות שלי להיום' ועוד.

2. המשתתפים נוקטים באמצעים לשוניים אורתוגרפיים מסוימים כדי להבחין בין מבע ש הוא כותרת לבין מבע שאינו כותרת ובאמצעים לשוניים אורתוגרפיים וטיפוגרפיים כדי להבחין בין תגובה שופטת לבין תגובה שאיננה שופטת.

כל מבע שהוא כותרת מובא בתוך מירכאות כפולות¹³. כך, המירכאות מתפקדות כמבע מטא-טקסטמי רדוד המציין כי לפנינו כותרת¹⁴. כידוע, בשיח העיתונאי למירכאות הכפולות פונקציות רטוריות מגוונות הנעות על הציר שבין אמינות להסתייגות ואירוניה (בלום-קולקה, 2000: 206; ניר ורועה, תשנ"ח: 207; ויצמן, תשנ"ח). אף שאיננו עוסקים כאן בשיח העיתונאי אפשר לומר כי המירכאות בשיח דנן משרתות את פונקציית האמינות, המוסרת את רעיונותיהם של הדוברים מִשֵּׁל היו ציטוט. נדגיש כי היעדר מירכאות מתגובות אחרות שאינן כותרות, תורם גם הוא לאפיון הסימון הזה כסימון מטא-טקסטמי. מלבד זאת, המשתתפים משתמשים בסימון מיוחד לציון התגובה השופטת. שופטי הכותרות כותבים בפתיח לתגובה, ב'נושא', את הצירוף כותרת היום ולצדו את אחד מן הסימונים הטיפוגרפיים האלה: +; *; / תוך שהם חוזרים עליו מספר פעמים (+++; ****; //) ¹⁵. גם כאן היעדרו של השימוש הייחודי הזה מתגובות אחרות שאינן תגובות שופטות מעיד על אופיו המטא-טקסטמי.

נראה שאופייה הוויזואלי של המדיה הווירטואלית הנוטה לסימונים גרפיים, והמבנה של 'נושא', 'תוכן' ו'מועין' בפורומים מעצבים במידה רבה את השימוש בסימונים המטא-טקסטמיים הרדודים האלה.

2.3 הידע המטא-לשוני הספציפי

הידע המטא-לשוני הספציפי מציין את המאפיינים הלשוניים של הטקסט הנדון וגם את קווי הייחוד הלשוניים של הדוברים בשיח (ויצמן, תשס"ב: 38). מכיוון שענייננו בכותרות הדיון שלהלן יעסוק רק במאפייניהן. כך, מבע מטא-טקסטמי ספציפי יהיה כל מבע הדין במאפייניהן הלשוניים של הטקסטמות: בדרכי התהוותן, במשמעיהן ובמקורות הבין-טקסטואליים¹⁶ המונחים בבסיסן¹⁷. בתוך המבעים המטא-טקסטמיים הספציפיים ניתן להבחין בשלוש רמות של דיווח מטא-טקסטמי: דיווח מטא-טקסטמי סמוי, דיווח מטא-טקסטמי גלוי ודיווח מטא-טקסטמי גלוי למחצה.

הדיווח המטא-טקסטמי הסמוי מורכב מכותרות מסוג של צירופים כבולים מפורקים¹⁸ ומספר מועט של הלחמים לשעתם¹⁹ ללא דיון מפורש בדרך יצירתן. הופעתן המפתיעה והבלתי שגורה בלשון היא שחושפת את דרך התהוותן.²⁰

כותרות שבפורומים השונים נמצא דיווח סמוי מועט על פירוק סינטגמטי של צירופים²¹ ודיווח סמוי רב ומגוון על פירוק פרדיגמטי של צירופים²². במישור הסינטגמטי נמצאו פירוקים מסוג של שינוי סדר (לדוגמה: "נחשים וסולמות" השווה: סולמות ונחשים), שרשור (כגון, "שניים זה תמיד ביחד תחת מטרייה אחת" השווה: שניים זה תמיד ביחד + שנינו יחד תחת מטרייה אחת) והרחבה (לדוגמה: "זה הקטן עוד גדול יהיה" השווה: זה הקטן גדול יהיה). במישור הפרדיגמטי נמצאו פירוקים מן הסוג הפונולוגי (לדוגמה: "זהר בשלג" השווה: זהר בדשא; "מלטעות" השווה: מלתעות), הסמנטי (כגון, "האוטו של נוקטן ואפור" השווה: האוטו של נוקטן ואפור; "לא בלי בני" השווה: לא בלי בתי) והשיריות (לדוגמה: "הפטריוט הוא ערום" השווה: המלך הוא ערום; "להציל את היפו" השווה: להציל את טוראי ראיין). כאמור, דיווח מטא-טקסטמי סמוי על דרך יצירתן של כותרות מסוג של הלחם מועט מאוד. לדוגמה: "ערומיקני" השווה: ערום + אמריקני.

הדיווח המטא-טקסטמי הגלוי מורכב מדיווחים סמנטיים, צורניים וביניים-טקסטואליים מפורשים. אלה מופיעים בדרך כלל בצמוד לכותרות המוצעות, ומטרתם לבארן ולפרשן. הדיווח הסמנטי עשוי להסב את תשומת לבם של המשתתפים לדר-משמעות בכותרת, לדוגמה:

53. "מזל דגים"²³ (תרתי משמע) (ל"ת)
23/11/03 17:06 ליאה

ליאה מציינת כי כותרתה נושאת שני משמעים (תרתי משמע)²⁴. הדיווח הסמנטי עשוי גם להוסיף מידע על הנאמר בכותרת ובכך לתרום להבנתה, לדוגמה:

50. "אני פה רק בגלל אשתי..." [אמר החייל בפחד...] (ל"ת)
29/10/03 16:05 רותה

רותה, מחברת הכותרת, מציינת כי מפיק הכותרת הוא החייל הנראה בתמונה. בכך היא תורמת להבנת ההקשר הנסיבתי של הכותרת ומכאן גם למשמעה. לעתים הדיווח הסמנטי על משמעה של הכותרת מפורש ומפורט, לדוגמה²⁶:

16. "עיתונות צהובה"²⁷

סינים - צהובים

כפכפים - צהובים

עיתון - צהובון

24/09/03 15:49 מיקה

מיקה מפרשת את משמעה של מרכיבי הכותרת בהתאמה למרכיבים הנראים התמונה (סינים, כפכפים ועיתון).

כאמור, דיווח מטא-טקסטמי גלוי מתבטא גם במישור הצורני. לעתים לכותרות מסוג של צירופים כבולים מפורקים או הלחמים מתלווה דיווח צורני החושף את דרך בנייתם.

הדיווח הצורני על דרך פירוקם של צירופים כבולים נעשה תוך הצבת הצירוף המקורי לצד הצירוף המפורק. לדוגמה: לצד הכותרת "דוד סם הוא אכבר" הוסיף מחברה את ההערה: "על משקל אללה הוא אכבר". העימות בין הצירוף המקורי (אללה הוא אכבר) לצירוף המפורק (דוד סם הוא אכבר) חושף את דרך יצירתה של הכותרת: החלפה פרדיגמטית שרירותית של היסוד אללה ביסוד דוד סם.

גם לחלק מן ההלחמים מתלווה דיווח על דרך בנייתם. לדוגמה: מתנין ואנפה יוצא "תניפה". מדברים אלה ברור כי הכותרת תניפה היא פרי הלחם של שני הבסיסים, תנין ואנפה.

הדיווח הגלוי על המקורות הבין-טקסטואליים המונחים בבסיסן של הכותרות מציין את המקור הטקסטואלי שממנו נשאבה הכותרת. לדוגמה:

121. כותרת - ספר מומלץ

"גרעינים לבנים" של יוכי ברנדס

20/10/03 17:56 פרדי

פרדי מציע את הכותרת "גרעינים לבנים", ומציין את מקורה הבין-טקסטואלי: שם ספרה של יוכי ברנדס. ועוד דוגמה: "מאורות ברקיע השמים" - בראשית א יד. יוצר הכותרת מציין את מראה המקום המקראי (בראשית א יד) שממנו נלקחה הכותרת (מאורות ברקיע השמים).

לעתים יוצרי הכותרות עורכים שינויים צורניים במקור הבין-טקסטואלי, אך מעדיפים שלא לעמת את הכותרת שיצרו עם מקורה. תחת זאת הם מציינים רק את ההקשר הרחב²⁸ של הצירוף המקורי. לדוגמה: "צייר לי עכבר" מהנסין הקטן, השווה: צייר לי כבשה; "עגור מצחך זהב שחור" (איינשטיין), השווה: עטור מצחך זהב שחור.

יוצרי הכותרות משתמשים במגוון של מקורות בין-טקסטואליים: שמות של שירים, חלקי שורות של שירים, שמות ספרים או צירופים מתוך ספרים, שמות של סרטים ושל תכניות רדיו וטלוויזיה, צירופים מן המקורות היהודיים (מקרא ותלמוד) וכדומה.

הדיווח המטא-טקסטמי הגלוי למחצה מדווח באופן חלקי על דרך יצירתן של כותרות מסוג של צירופים כבולים מפורקים ושל הלחמים. דיווח זה מתבצע בכותרת עצמה, ומושג באמצעות הסימן הטיפוגרפי סוגריים ().

הדיווחים החלקיים על דרכי הפירוק של צירופים כבולים מציגים מספר מועט של פירוקים סינטגמטיים, לדוגמה: "חולה (על) ירח"²⁹; ומספר רב של פירוקים פרדיגמטיים³⁰. אלה האחרונים הם משני סוגים: צמצום אורתוגרפי (לדוגמה:

“אור(חת) לרגע”³¹; “החור באוזן”³²; “זיווג מ(ש)מים”³³ והרחבה אורתוגרפית (לדוגמה: “א(ה)בל” היופי”³⁴; “כביש החור(ר)ף”³⁵; “פיס בחי(ל)ים”³⁶). בצמצום האורתוגרפי מרכיב קיים בלשון מובחן ממרכיב אחר רחב יותר, ואילו בהרחבה האורתוגרפית נוסף יסוד לשוני כלשהו למרכיב קיים בלשון, והחיבור ביניהם יוצר מרכיב אחר רחב יותר הנושא משמעות. ההכרעה אם לפנינו צמצום או הרחבה מותנית בצירוף הכבול המקורי המשמש היסוד לאופרציה. כך, נקודת המוצא לצירופים ‘אור לרגע’ ‘החור באוזן’ ו’זיווג ממים’ היא הצירופים הכבולים ‘אורחת לרגע’, ‘החור באוזן’ ו’זיווג משמים’ (בהתאמה), ולכן מדובר בצמצום. לעומת זאת, נקודת המוצא לצירופים ‘אהבל היופי’, ‘כביש החורף’ ו’פיס בחילים’ היא הצירופים הכבולים ‘הבל היופי’, ‘כביש החורף’ ו’פיס בחיים’ (בהתאמה), ולכן מדובר בהרחבה. הסוגריים חושפים בו-זמנית גם את הצירוף המקורי המשמש הבסיס לאופרציה וגם את הצירוף החדש המשמש התוצר לאופרציה. סימולטניות זו היא שיוצרת את הדיווח הגלוי למחצה.

הדיווח המטא-טקסטמי הגלוי למחצה מדווח, כאמור, גם על דרך יצירתן של כותרות מסוג של הלחם. לדוגמה: “התנח(לו)טו” השווה: התנחלות + לוטו; “קטלוג(יקה)” השווה: קטלוג + לוגיקה; “(ש)טיוטה” השווה: שטויות + טויוטה. הסוגריים שבכותרות מפרידים בין היסודות המולחמים באופן שרק אחד מהם נראה בצורתו המקובלת בלשון (לוטו, קטלוג, טויוטה). חשיפתו של בסיס אחד חושפת (בצורה חלקית) גם את הבסיס האחר השותף להלחם, ומכאן גם את פעולת ההלחם עצמה.

נדגיש כי בפעולת הצמצום וההרחבה האורתוגרפיים הנ”ל, נעשה שימוש באוצר מילים קיים ומוכר בלשון מבלי שיווצרו צורות לשון חדשות, ואילו בפעולת ההלחם נעשה שימוש באוצר מילים קיים היוצר צורות לשון חדשות. מבין שלושת סוגי הדיווחים המטא-טקסטמיים הספציפיים: הסמוי, הגלוי והגלוי למחצה, הדיווח הסמוי הוא הדיווח הנפוץ ביותר, לאחריו הדיווח הגלוי למחצה ולבסוף הדיווח הגלוי. נראה שלשימוש בסוגי הדיווחים האלה ולתפוצתם מספר סיבות:

1. **הדיווח הסמוי** בעצם עמימותו משרת את מטרת השיח התובעת כותרות יצירתיות, ייחודיות ופיקנטיות, ולכן הוא הנפוץ ביותר מבין שלושת סוגי הדיווחים.

2. **הדיווח הגלוי למחצה** בולט יחסית בשיח זה, ונובע כנראה מהעדפות אידיולקטיות של חלק מן המשתתפים. אחת המשתתפות הקבועות בפורום היא משתמשת בדיווח הגלוי למחצה במידה רבה מאוד וגם משתתפת בשם מיקה. ייתכן שנטייתן לסוג זה של דיווח משפיעה גם על המשתתפים האחרים. הם מחקים אותן, ולכן סוג זה של דיווח די נפוץ בפורומים. זאת ועוד, מדיה ויזואלית כמו האינטרנט נוטה להשתמש באמצעים טיפוגרפיים שונים דוגמת סוגריים, כי כך אפשר למסור מסר שלם באמצעות סימון ויזואלי קצר וממצה³⁷. מלבד זאת, במקרים רבים מסוג של הרחבה וצמצום אורתוגרפיים אם לא יופיעו הסוגריים לא נשכיל לשחזר את הצירוף המקורי שפורק, וכך האפקט הפואטי-סגנוני של הכותרת יאבד. הצמצום האורתוגרפי “(אור)חת לרגע” הנ”ל מדגים זאת היטב.

3. **הדיווח הגלוי** הוא הדיווח המועט ביותר, כי נראה שדיון מפורש בכותרות עלול לפגום במטרת השיח הדורשת כותרות פיקנטיות ויצירתיות. עם זאת,

הדיווח הגלוי שנמצא קשור במערכת היחסים בין המשתתפים ובאופיו הבלתי פורמלי של השיח. המשתתפים אינם מכירים זה את זה. הם אינם יודעים מה טיבו של ידע העולם ומה טיבו של הידע הלשוני של כל אחד מהם. כדי למנוע פערי ידע אפשריים הם לעתים מפרשים את כותרותיהם. כמו כן, כותרת סמויה מדיי עשויה שלא להיבחר ל'כותרת היום'. כדי להגדיל את סיכוייה של הכותרת להיבחר המשתתפים מפרשים אותה. השיח הנדון הוא שיח דינמי ובלתי-פורמלי. הוא אינו מורכב רק מכותרות אלא גם משיחות בעלמא. הוא בעיקרו מקור ליצירת קשר. לפיכך, כשפרדי מציע לדוגמה את הכותרת "גרעינים לבנים" הוא מנצל את ההזדמנות גם כדי להמליץ על ספרה של יוכי ברנדס. אגב כך, הוא חושף את המקור הבין-טקסטואלי של הכותרת.

3. רמות הידע המטא-לשוני - קשרי גומלין

עד כה דנו בכל אחת מרמות הידע המטא-טקסטמי שבשיח בנפרד, במנותק זו מזו. מן הבחינה התיאורטית יש לכך הצדקה, אך בפועל שלוש רמות הידע האלה מופיעות בשיח כשהן משולבות זו בזו ושזורות זו בזו³⁸. את הקשר בין שלוש רמות הידע האלה אפשר לתאר באמצעות הסכמה המעגלית הזאת³⁹:

המעגל החיצוני הגדול ביותר מייצג את הידע המטא-טקסטמי הכללי; המעגל הבינוני הנכלל בתוך המעגל החיצוני, מייצג את הידע המטא-טקסטמי הרדוד; והמעגל הקטן ביותר הנכלל בתוך שני המעגלים האחרים, מייצג את הידע המטא-טקסטמי הספציפי.

סכמה זאת מבטאת שלושה סוגי קשרים בין רמות הידע השונות:

1. אם נמקם את הכותרת במרכז המעגל הקטן ביותר, נוכל לומר כי מעגלי הידע מייצגים את מיקומם של ההיגדים המטא-טקסטמיים השונים ביחס לכותרת. כך, רוב ההיגדים המטא-טקסטמיים הספציפיים מופיעים ומגולמים בכותרות עצמן, ולכן המעגל המייצג את הידע הספציפי הוא המעגל הקרוב ביותר לכותרת. ההיגדים המטא-טקסטמיים הרדודים אינם מופיעים בתוך הכותרות, אך הם צמודים אליהן אם באמצעות מירכאות כפולות ואם באמצעות הפתיח המציין כי לפנינו כותרות או תגובות שופטות. לפיכך, היגדים אלו מיוצגים במעגל השני המרוחק מעט מן הכותרות. ההיגדים המטא-טקסטמיים הכלליים נוטים להופיע רחוק מן הכותרות. הם מפוזרים על פני כל הפורום. לפיכך הם מיוצגים במעגל השלישי המרוחק ביותר מן הכותרות.

2. השתלבות ההיגדים המטא-טקסטמיים השונים זה בזה היא מן המעגל החיצוני אל המעגל הפנימי אך לא להפך. כך, היגד מטא-טקסטמי כללי עשוי להכיל בתוכו היגדים מטא-טקסטמיים מן המעגלים הקטנים יותר, אך היגד מטא-טקסטמי ספציפי לדוגמה, אינו יכול להכיל בתוכו היגדים מטא-טקסטמיים מן המעגלים הגדולים יותר. לדוגמה: התגובה השופטת מזוהה בדרך כלל עם ידע מטא-טקסטמי כללי. עם זאת, אפשר למצוא בתוכה דיון מטא-טקסטמי ספציפי בדרך היוצרותה של הכותרת הנבחרת. גם הפתיח המטא-טקסטמי הרדוד המציין כי לפנינו תגובה שופטת, הוא חלק מן ההיגד המטא-טקסטמי הכללי.

3. הדיון בידע המטא-טקסטמי הכללי תורם, כאמור, לשיתוף הפעולה בין המשתתפים בשיח. הוא דן בהפרה של כללי התקשורת הבין-אישית או בשמירה עליהם. מכל מקום, נראה שרמות הידע המטא-טקסטמי האחרות, הרדודה והספציפית, תומכות גם הן בכללי שיתוף הפעולה בשיח, ולכן יש מקום לכלול

אותן בידע הכללי שזה עיקר תפקידו. כך לדוגמה, הידע המטא-טקסטמי הרדוד המתבטא, בין היתר, בסימנים מוסכמים המבחינים בין מבעים שהם כותרות לבין מבעים שאינם כותרות, תומך בדרך כלל בכלל הכמות ושומר עליו. הוא מאפשר לזהות את האינפורמציה הנדרשת בשיח ולהקיפה. מלבד זאת, סימון המירכאות המזהה את הכותרות, שומר במידת מה גם על כלל האיכות. יתר על כן, כשם שההיגדים המטא-טקסטמיים הכלליים נעים על הציר שבין שמירה להפרה גם ההיגדים המטא-טקסטמיים הרדודים והספציפיים מבטאים במידת מה את אותה מגמה. כך לדוגמה, הדיווח המטא-טקסטמי הספציפי הגלוי תורם מעיקרו לשמירה על כלל האופן התובע בהירות, אך הוא מפר במידת מה את כלל האסתטיות התובע יצירתיות ופיקנטיות. כמו כן, הדיווח המטא-טקסטמי הספציפי הסמוי תורם אמנם לשמירה על כלל האסתטיות, אך הוא עשוי להפר בגלל עמימותו את כלל האופן. יוצא אפוא שכלל ההיגדים המטא-טקסטמיים בפורומים השונים באים בעיקרם כדי להבטיח את שיתוף הפעולה בשיח.

4. סיכום

המבעים המטא-טקסטמיים שנמצאו בפורומים השונים דנים בידע הקשרי מטא-טקסטמי המורכב משלוש רמות: כללית, רדודה וספציפית. המבעים המטא-טקסטמיים הכלליים דנים בכללים (כמות, איכות, קשר, אופן ואסתטיות) המבטיחים את שיתוף הפעולה בשיח. הם נעים על הציר שבין שמירה להפרה, והופעתם קשורה באופיו ובמהותו של השיח. המבעים המטא-טקסטמיים הרדודים חושפים את המסוכמות הלשוניות הנוגעות לכותרות, ומצופות בשיח הנדון. אלה באים לידי ביטוי באמצעים לשוניים מפורשים או באמצעים אורתוגרפיים וטיפוגרפיים מגוונים. נראה שאופייה הוויזואלי של המדיה הוירטואלית ומבנה התגובות בפורומים מעצבים את השימוש בסימונים המטא-טקסטמיים האלה. המבעים המטא-טקסטמיים הספציפיים דנים במאפייניהם הלשוניים של הכותרות: במשמעיהן, בדרכי התהוותן ובמקורותיהן הבין-טקסטואליים. הם מופיעים בפורומים בצורה סמויה, גלויה למחצה או גלויה. הדיווח הסמוי הנפוץ ביותר, משרת את מטרת השיח התובעת כותרות פואטיות ייחודיות; הדיווח הגלוי למחצה בולט יחסית בשיח זה, ונובע כנראה מהעדפות אידיולקטיות של חלק מן המשתתפים וגם מאופיה הוויזואלי של המדיה; והדיווח הגלוי המועט שנמצא קשור באנונימיות המאפיינת את האופנות הוירטואלית ובאופיו הבלתי פורמלי של השיח. שלושה רמות הידע המטא-טקסטמי משולבות זו בזו, ומקיימות ביניהן קשרי גומלין מגוונים הבאים לידי ביטוי במיקומן ביחס לכותרת, באופני היכללותן זו בזו ובמטרת-על המשותפת לשלושתן.

הערות

תודה לד"ר תמר סוברן על הייעוץ וההכוונה.

יש להבחין בין כותרת פואטית לכותרת ייצוגית (ויסמן, תשנ"ט-תש"ס : 231). לכותרת הייצוגית מטרת אינפורמטיביות, ואילו לכותרת הפואטית מטרת ריגושית. את הראשונה נמצא לרוב בלשון העיתונות החדשותית, ואילו את האחרונה נמצא בדרך כלל בלשון הספרות והשירה. הכותרות הנידונות כאן נוצרות לשם הריגוש והתחכום, ולכן אפשר לראות בהן כותרות פואטיות לכל דבר. לדוגמה: לתמונה שבה נראים צמד רקדנים נתלים זה מול זה באמצעות רצועות של בד ניתנה הכותרת הפואטית "אהבה התלויה בדבר". כך, מרכיבי הציורף המקורי מופיעים כמצופה, אך משמעם האידיומטי מופשט מהם. אין מדובר כאן באהבה הנובעת מאנוכיות ומטרתה להשיג טובת הנאה כלשהי, אלא בקשר פיזי בין רקדנים הנראה בתמונה כאהבה.

מבין הפעילויות האלה מתן כותרות לתמונה היא הפעילות העיקרית בפורום. כך גם עולה מתגובה שכתב אחד המשתתפים בפורום מתאריך 21/03/2004: **יש פה טורניר כותרות לתמונה. כל יום מציעים לתמונה כותרות... [...]** אבל לא רק זה יש פה - אנחנו מפרגנים, כותבים, משוחחים אחד עם השני. ממש פורום! נחמד פה מאוד... השימוש בהסתייגות "אבל לא רק זה יש פה" מציין כי אף על פי שטורניר הכותרות הוא הפעילות העיקרית והמרכזית בפורום והיינו מצפים שיעסקו בו בלבד, ישנן בפורום גם פעילויות אחרות.

טקסט זעיר או מיני-טקסט הוא מושג הכולל בתוכו טקסטים קצרים מאוד שיש להם מעמד אוטונומי מבחינה סמנטית, תקשורתית (ניר, תשנ"ו : 136-135) ואף תח ביריה (שליזינגר ולבנת, 2001 : 278). פתגמים (זילברשטיין, 1990; ניר, שם), כותרות עיתונים (האליירי, 1994 : 397-392; ניר, תשנ"ד; שליזינגר, תש"ס : 142), דבקיות רכב (שליזינגר ולבנת, שם; תשס"ג), כתובות גרפיטי, סיסמות בחירות (ניר, תשנ"ז) ואף הכותרות הנידונות כאן נכללים במושג זה.

יש להבדיל בין המושג מטא-טקסטמה המציין במסגרת המחקר הנוכחי התייחסות רק לכותרות, לבין המושג מטא-טקסט המציין בדרך כלל התייחסות ליחידות תוכן טקסטואליות גדולות דוגמת פסקה או מספר פסקות. על מטא-טקסט ראה לדוגמה: הורביץ (תשנ"ג); לנדאו (1998 : 129); קדרי (1980 : 66-67); שטיין (תשס"ג : 19). ניר (תשנ"ד : 24) דן בכותרת החדשותית, ומתייחס אליה גם כמטא-טקסט, מכיוון שהיא אומרת משהו על הטקסט הבא אחריה אם בצורה "שקופה" ואם בצורה "אטומה". במחקר זה חלק מן הכותרות מתפקדות גם כמבעים מטא-טקסטיים: הן מדווחות בעצם הופעתן על דרך יצירתן. וראה על כך להלן, הידע המטא-לשוני הספציפי, סעיף 2.3.

במקומות שונים דסקל ווי צמן (1987 : 35; 1991 : 18-19) ווי צמן (2000 : 242) מציינים כי הידע ההקשרי לסוגיו הוא לרוב ידע אינטואיטיבי, בלתי מודע. על פי השימוש הלשוני של הדוברים (שאינו עוסק בסוגי הידע ההקשרי) הם (החוקרים) מזהים את סוגי הידע האלה ומבחינים בהם. לבנת (תשס"ד : 142) המשתמשת במודל של דסקל וויצמן, מעדיפה את המונח ידע לשוני (המציין מעיקרו ידע פסיבי ואינטואיטיבי) מן המונח ידע מטא-לשוני (המציין מעיקרו ידע אקטיבי מודע). מכל מקום, במחקר זה נידונים אותם שימושים לשוניים המדווחים (ברמות שונות של מודעות ואקטיביות) על סוגי הידע ההקשרי המטא-לשוני הנ"ל, ולפיכך המונח ידע מטא-לשוני (ולא ידע לשוני) מתאים לדיוננו והולם אותו. דיווחים אלה עשויים לחשוף את מידת מודעותם של הדוברים לסוגי הידע האלה ואת אופייה של מודעות זו. מכל מקום, זו סוגיה פסיכולינגוויסטית החורגת מגבולותיו של מאמר זה, ולא תידון כאן.

איננו דנים כאן בידע ההקשרי החוץ-לשוני, ואיננו דנים בידע הקשרי מטא-לשוני שאינו דן בכותרות. לאלה ולא להם יש ביטוי בפורומים השונים, והם ראויים למחקר נפרד. כך, לדוגמה: 77. סתיו - עוד שיר **כתרומה לאוירה**, תדליקו נרות; (31/10/03 מוכר הארטיקים בחוף) 78. **מה לעשות שח' ול' קרובות במקלדת, צ"ל תרומה לאוירה** (31/10/03 מוכר הארטיקים בחוף). המשתתף מדווח על שגיאת כתיב (חאוירה במקום לאוירה), מסביר את מקורה (מה לעשות שח' ול' קרובות במקלדת), ומציע לה תיקון (צ"ל... לאוירה). הוא למעשה מתייחס לידע מטא-לשוני ספציפי, אך מכיוון שהתייחסות זו אינה נוגעת לכותרות, היא לא תידון כאן.

מיקה, אחת המשתתפות הקבועות בפורום, התייחסה לאלמנט התחרותי המיוחד שבו, וכתבה בפורום מתאריך 21/03/04 כך: "מוזמן הפסקנו להתייחס לזה כאל "תחרות" ממש... אלא כאל "החלפת רעיונות"... זה שיש בחירות וניקוד בסיכומו של יום - נותן כיף לאווירה הכללית... וכמו שהתן וטריניטי כתבו - יש כאן פירגון ענקי". התחרות אם כן תורמת לאווירה הנעימה בפורום ולאינטראקציה בין המשתתפים. הכותרת "רנטובים" השניים" הוצעה לתמונה שבה נראה זוג מתנשק בכיכר סנט מרקו בוונציה :

9 בתמונה נראים שני דגי בלוגה שביציהם הם המקור לקוויאר היוקרתי.
10 בתמונה נראים שופטים בתחרות ליצנים במסגרת כנס ליצנים במקסיקו:

11 בתמונה נראה זוג סיני ברחוב מכוסה שלג בבייג'ינג:

באתר יש ארכיון של התמונות ושל הפורומים המלווים אותן. ארכיון זה משתנה ואוצר בתוכו רק את 32 התמונות והפורומים האחרונים.

29. "קונצרט למצויירים" (ל"ת)

23/10/03 16:20 עוגי

9. "קונצרט מהונדס..." (ל"ת)

23/10/03 15:43 רותה

14 בפורום שהתקיים ב-21/03/2004 דיווחה אחת המשתתפות על השימוש המטא-טקסטמי הזה, ואלו היו דבריה : 22. לסתם אחד - ולכל המתעניינים האחרים [...] אתה מוזמן להצטרף - רק אל תשכח לשים את כותרותיך בגרשיים, לדוגמא "כותרת לדוגמא" (21/03/04 17:59 טריניטי). טריניטי מציינת במפורש כי יש לשים את הכותרות בתוך גרשיים, היינו מירכאות כפולות.

15 בכל פורום אחד המשתתפים ממונה על ידי המשתתפים האחרים להיות שופט הכותרות. אין מדובר בשופט אחד קבוע אשר אימץ לעצמו סימון שהוא בגדר אידיולקט. מדובר במספר שופטים אשר הפכו את הסימון הזה למוסכמה מקובלת בפורומים.

16 בין-טקסטואליות מציין מעיקרו את ההישענות של כל טקסט על טקסטים קודמים (קריסטבה, 1980). לפי זה, הכותרות המוצעות בפורומים אינן נבראות יש מאין. הן קשורות לטקסטים קודמים ונובעות מהן.

17 במחקרים העוסקים בכותרות או בטקסטים זעירים אחרים התוצר הלשוני המוגמר הוא העומד לבחינה ולא דרך התהוותו או מקורותיו הבין-טקסטואליים. בדרך כלל אין בידי החוקר תיעוד לדרך התגבשותו או יצירתו של הטקסט הזעיר. עם זאת, לבנת ושלזינגר (תשס"ג : סעיף 4). הדנים בלשונן של דבקות הרכב ובכוחן הרטורי, עוקבים אחרי המקורות הבין-טקסטואליים המנחים את יצירתן. גם ניר (תשנ"ז : 20) הדן בסיסמה הפוליטית ובעיצובה הרטורי, נדרש לסוגיה זו, ומציין את המקורות הבין-טקסטואליים העומדים לרשות יוצרי הסיסמאות. מכל מקום, נקודת המוצא לדינום היא רטורית ולא מטא-לשונית.

18 לדיון נרחב במהותו של הצירוף הכבול ובדרכי פירווקו ראה טורי ומרגלית (1973) ושטיין (תשס"ג : 10-16 ; 135-150).

19 המונח בעקבות מור (תשנ"ה). מור (שם) משתמשת במונח 'גזירה לשעתה' כדי לציין יצירות לשוניות ייחודיות למחבר, שהן עדיין אינן נחלתם של דוברים אחרים. מכיוון שהיצירות הלשוניות הייחודיות שנמצאו בפורומים הן ברוב המקרים הלחמים, הן כונו כאן הלחמים לשעתם.

20 לדיון מפורט בסוג הדיווח המטא-לשוני הזה ראה שטיין (שם : 10-16 ; 227 ; 237-238).

21 פירווק סינטגמטי יתבטא בשינוי ברצף הלינארי של הצירוף המקורי.

22 פירווק פרדיגמטי יתבטא בהחלפה של מרכיבים מן הצירוף המקורי במרכיבים אחרים. על הסבר אפשרי להעדפת הפירווק הפרדיגמטי מן הסינטגמטי ראה להלן, הערת שוליים 30.

23 בתמונה נראים שני דגי בלוגה שביציהם הם המקור לקוויאר היוקרתי.

24 נראה שהמשמע האחד הוא שם המזל בגלגל המזלות, והמשמע השני הוא מזלם הטוב של דגי הבלוגה שאת ביציהם אוכלים ולא אותם.

25 בתמונה נראה חייל ברזילאי אוהז בנחש אנקונדה במהלך תרגיל בג'ונגל.

26 לדוגמה נוספת ראה לעיל סעיף 2.1 הדיון בכלל האופן, תגובה מספר 60.

27 בתמונה נראים שני סינים קוראים עיתון בשנחאי :

28 הקשר רחב מציין או את המסגרת הטקסטואלית הרחבה שממנו נלקח הצירוף או את ההקשר הנסיבתי שבו הצירוף המקורי נטוע, לדוגמה : אם מדובר בשורה מתוך שיר ההקשר הטקסטואלי הרחב יהיה שם השיר, ואילו ההקשר הנסיבתי הרחב יהיה שם המחבר של השיר או מבצעה.

29 יוצר הכותרת הרחיב את הצירוף המקורי 'חולה ירח' באמצעות המילת 'על'. הכנסתה של זו לסוגריים מראה כי היא באה כהרחבה לצירוף המקורי שאינו בסוגריים.

30 ההעדפה לפירווק פרדיגמטי מפירווק סינטגמטי בולטת בכל שלושת סוגי הדיווחים המטא-טקסטמיים הספציפיים : הסמוי, הגלוי והגלוי למחצה, ויש בה כדי להסגיר את גילם של יוצרי הכותרות. במבחנים פסיכולינגוויסטיים באסוציאציות מילוליות (קלארק, 1970 : 275) נמצא כי מבוגרים נוטים להגיב תגובות פרדיגמטיות למילת גירוי נתונה יותר מאשר תגובות סינטגמטיות. בהנחה שהמילה המומרת בצירופים הכבולים היא מילת הגירוי אפשר לומר שאופרציית ההמרה דומה לתגובותיהם של הנבחנים במבחנים הנ"ל. על פי זה נאמר כי יוצרי הכותרות בשיח דנן, רובם ככולם, מבוגרים.

31 בתמונה נראית שקיעה ביער במולדובה :

32 בתמונה נראית אליין דיווידסון, שיאנית גינס בתחום נקבי הפירסינג בגוף האדם :

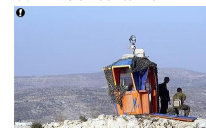
33 בתמונה נראה זוג מתנשק בכיכר סנט מרקו בוונציה. ראה תמונה לעיל, הערת שוליים 8.

34 בתמונה נראה עגור מזרח אפריקאי מלכותי :

35 ראה לעיל הערת שוליים 11.

36 בתמונה נראים חיילים בעמדת שמירה מאולתרת בהתנחלות עלי:

37 המדיה הספרותית למשל לא עושה בכלל שימוש בסוג זה של דיווח. אין דוגמות לסוג זה של אופרציה אצל טורי ומרגלית (1973) ואף לא אצל שטיין (תשס"ג) וויסמן (תשנ"ט). גם בלשונן של דבקות הרכב שימוש כזה נדיר. שלזינגר ולבנת (תשס"ג: 5) מציגים דבקות אחת שנעשה בה שימוש בסוגריים: ברק אל תח(א)פז אל אסד. הסוגריים מדווחים כאן על הכלאה של הפועל תיחפו והשם הפרטי חאפז.

38 דסקל וויצמן (1987: 39) מציגים כי רמות הידע ההקשרי לסוגיו פועלות במשולב, והשתלבותן מותנית בנסיבות האמירה. להלן ציטוט מדבריהם: "It is not claimed that the contextual clues here described are manipulated in any linear order, nor is it suggested that they constitute disjoint sets, mutually exclusive. Rather, we think of them as clusters of different types, combined in various ways, depending on the circumstances of utterance" (p. 39). ההשתלבות של רמות הידע ההקשרי המטא-טקסטמי בשיח.

39 דסקל וויצמן (שם: 36) מתארים באופן סכמטי את סוגי הידע ההקשרי על רמותיהם השונות בצורת פעמון ולא בצורת מעגל כנראה מסיבות אלה: 1. הסכמה שהם מציגים מקיפה את שני סוגי הידע ההקשרי, החוץ-לשוני והמטא-לשוני, על רמותיהם השונות, ואילו הסכמה המתוארת כאן מקיפה רק את הידע ההקשרי המטא-לשוני על רמותיו השונות. נראה שהיסוד הסימטרי והדירוג שבפעמון משרתים את מטרתם טוב יותר; 2. הסכמה שהם מציגים היא כללית ומתאימה מעיקרה לכל מבע בכל שיח, ואילו הסכמה המתוארת כאן היא ספציפית למבעים מסוג מסוים (כאלה הדנים בכותרות) בשיח מסוים (יהיה מעניין לבחון את תקפותה של הסכמה הנידונה כאן גם בסוגי שיח אחרים); 3. הסכמה המתוארת אצל דסקל וויצמן (שם) מציגה את סוגי הידע ההקשרי כאלמנטים אינטואיטיביים העומדים לרשות הדובר בתהליך פענוח משמעות המבע ומשמעות הדובר בשיח. לעומת זאת, הסכמה המתוארת כאן מציגה את דרכי התייחסותו האקטיבית של הדובר לאחד מסוגי הידע ההקשרי במהלך השיח.

ביבליוגרפיה

- בלום-קולקה, 2000ש' בלום-קולקה (2000). שיח הגמוני, חתרני, או פוליסימי? חדשות והיסטוריה: מקרה דיר-יאסין. ספר H. P. Grice **רפאל ניר** (א"ר שורצולד, ש' בלום-קולקה וע' אולשטיין, עורכות). ירושלים: כרמל: 199-222. גרייס, 1975 (1975). *Logic and conversation. Syntax and Semantics 3: Speech Acts* (P. Cole and J. L. Morgan, eds.). New York: Academic Press: 41-58. 1987. דסקל וויצמן, M. Dascal and E. Weizman (1987). Contextual exploitation of interpretation clues in text understanding: an integrated model. *The Pragmatic Perspective* (J. Verschueren and M. Bertucelli-Papi, eds.). Amsterdam: J. Benjamins: 31-46. 1991. (דסקל וויצמן, 1991) _____ (1991). On clues and cues: strategies of text-understanding. *Journal of Literary Semantics*. XX: 18-30. 1994. M.A.K. Halliday האלידיי, (1994). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold. הורביץ, תשנ"ג ' הורביץ (תשנ"ג). טקסט ומטא-טקסט. **מהלכים**. תל-אביב: מכללת לויסקי לחינוך: 179-202. וויסמן, תשנ"ט ' וויסמן (המאירי). תשנ"ט. הכותרת כיחידת טקסט (עבודת דוקטור). רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן. וויסמן, תשנ"ט-תש"ס (תשנ"ט-תש"ס). "שעבוד ללא משעבד" בכותרת הפואטית - עיון מדגים בכותרות שירי נתן זך. **תלפיות** יא: 230-240. וויצמן, תשנ"ח ' וויצמן (תשנ"ח). אמת או בדיה? דיבור ישיר בעיתונות היומית הכתובה. **בלשנות עברית** 43: 29-43. וויצמן, 2000 _____ (2000). האירוניה בשיח החדשותי. **ספר רפאל ניר** (א"ר שורצולד, ש' בלום-קולקה וע' אולשטיין, עורכות). ירושלים: כרמל: 237-248. וויצמן, תשס"ב _____ (תשס"ב). תמיכה פרשנית הדדית על תפקיד הסיבה הטקסטואלית בפיענוח עקיפות. **בלשנות עברית** 50-51: 37-49. זילברשטיין, 1990ד' זילברשטיין (1990). הפתגם בשיח. **בלשנות עברית** 28-30: 181-196. טורי ומרגלית, 1973ג' טורי וא' מרגלית (1973). דרכי השימוש הסוטה בצירוף הכבול. **הספרות** ד: 99-129. יאקובסון, תשמ"ור' יאקובסון (תשמ"ו). **בלשנות ופואטיקה**. סמינטיקה, **בלשנות ופואטיקה** (א' אבן-זוהר וג' טורי, עורכים). תל-אביב: הקיבוץ המאוחד: 138-166. לבנת, תשס"ד ' לבנת (תשס"ד). האירוניה והמבנה הלשוני של המבע. **למ"ד לאיל"ש** (י' שלזינגר ומ' מוצ'ניק, עורכים). ירושלים: צבעונים: 140-151. לנדאו, 1998ר' לנדאו (1998). מפגש בין עולמות שיח שונים ב"סיפורי המשך לאגדות" מאת שירה קורן. **מעגלי קריאה** 25-26: 127-133. מור, תשנ"הג' מור (תשנ"ה). כיצד גוזרין? עיון מורפו-סמנטי בגזירה לשעתי בעברית בת-ימינו. **בלשנות עברית** 39: 77-67. ניר, תשנ"דר' ניר (תשנ"ד). ניתוח השיח של הכותרת החדשותית. **בלשנות עברית** 37: 23-31. ניר, תשנ"ו _____ (תשנ"ו). הפתגם כטקסט זעיר. **ספר הדסה קנטור - אסופת מחקרים בלשון** (א"ר שורצולד וי' שלזינגר, עורכים). רמת גן: חן: 135-142. ניר, תשנ"ז _____ (תשנ"ז). הסיסמה הפוליטית כיחידת שיח. **חלקת לשון** 24: 8-27. ניר ורועה,

תשנ"ג _____ וי' רועה (תשנ"ג). דרכי הציטוט בדיווח החדשותי בעיתונות הישראלית. **העברית שפה חיה** (ע' אורנן, ר' בן-שחר וג' טורי, עורכים). חיפה: אוניברסיטת חיפה: 189-210. קדרי, 1980 מ"צ קדרי (1980). **ש"י עגנון רב-סגנון**. רמת-קריסטבה, 271-286. H. H. Klark (1970). *Word associations and linguistic theory*. Harmondsworth: Penguin: 271-286. **New Horizons in Linguistics** (J. Lyones, ed.).
1980J. Kristeva (1980). **Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art** (T. Gora, A. Jardine and L.S. Roudiez, trans.) (L.S. Roudiez, ed.). New-York: Columbia University Press. תשס"ג 'שטיין (תשס"ג). מטא-לשון בספרות העברית החדשה (עבודת דוקטור). רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן. שלזינגר, תש"סי' שלזינגר (תש"ס). **לשונות העיתון - מאפיינים סגנוניים בלשון העיתונות היומית הכתובה**. באר-שבע: אוניברסיטת בן-גוריון. שלזינגר ולבנת, 2001' שלזינגר וז' לבנת (2001). לשונן של דבקות הרכב (סטיקרים) - עיון מילוני, תחבירי וסגנוני. **ספר בן-ציון פישלר** (א"ר שורצולד ור' ניר, עורכים). תל-אביב: רכס: 277-292. שלזינגר ולבנת, תשס"ג _____ (תשס"ג). "קרבות רחוב": הרטוריקה של דבקות הרכב בישראל. **סקריפט** 5-6: 59-80